
Ивана Коматина
(Историјски институт Београд)

REX SERVIAE У УГАРСКОЈ КРАЉЕВСКОЈ ТИТУЛИ ОД 1202. ДО 1402. ГОДИНЕ¹

Средњовековни владари без обзира на њихову моћ, углед или снагу државе, увек су имали посебну амбицију и поштовање према титули *rex*. Вековима је она била жеља оних који су стварали државе на тлу раносредњовековне Европе, али су је једнако неговали и себично чували и они владари који су почели да користе и више титуле, попут император или цар. У Срба први носилац титуле *rex* у њеном пуном смислу² је био српски владар Михаило из рода Војислављевића, коме је папа Гргур VII послао краљевску круну сигурно пре 1078. годне и ословљавао га са *Михаило краљ Словена* (*Michaeli regi Sclavorum*).³ Ипак, титула *rex* није опстала до времена првих Немањића, већ су потоњи раносредњовековни српски владари најчешће користили наслове жупан и велики жупан (архижупан).⁴

Немањини синови, наследник на престолу Стефан и старији Вукан, једнако су желели краљевски наслов. Стефанове тежње за насловом *rex Serviae* видљиве су у његовом писму папи Иноћентију III из 1199. године.⁵

¹ Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије: *Средњовековне српске земље (13–15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (ев. бр. 177029).

² У латинској изворној грађи раног средњег века, германски владари носе наслов *rex* у општем значењу владар, вођа, док у значењу крунисаног краља тек од времена Пипина Малог. Словенски владари се такође у изворима титулишу на различите начине, терминима *rex*, *dux*, *princeps*, али је први кринисани краљ Срба био Михаило Војислављевић, И. Коматина, *Титула rex и политика римских папа: краљевство код Јужних Словена до краја XII века*, Шеста национална конференција византолога [у припреми за штампу].

³ *Monumenta Germaniae Historica*, Epp. sel. II/2, ed. E. Caspar, Berolini 1923, 365. Под називом *Sclavi/ Sclavorum* се у том случају не подразумева да је он краљ Словена уопште, већ искључиво Срба, в. Коматина, *Титула rex и политика римских папа* [у припреми за штампу].

⁴ М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд, 1997, 38–43.

⁵ А. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustantia I*, Romae 1863, 6. О години слања Стефановог писма папи в. И. Коматина, *Црква и држа-*

Ипак, папа се није одазвао на Стефанову молбу јер се томе успротивио угарски краљ Емерик.⁶ Ни Вукан није био задовољан својом титулом краља Дукље, Далмације, Травуније, Топлице и Хвосна,⁷ јер је она била географски ограничена и у хијерархијском смислу подређена титули *велики жупан* коју је у то време носио легитимни владар Србије.⁸ Међусобне несугласице међу браћом довеле су до отвореног сукоба 1202. године који је прерастао у грађански рат окончан тек крајем 1204. или 1205. године,⁹ у току кога је Вукан коначно постао велики жупан Србије. Сукоб је за последицу између осталог имао и нови потез угарског краља Емерика, а који је био ударац и Стефановим и Вукановим тежњама – Емерик је у своју краљевску титулу додао и наслов *rex Serviae*. У повељи којом село Мартини придружује поседима војводе Бенедикта уз границу Аустрије, због његових заслуга, Емерик први пут у својој титули додаје и наслов *rex Serviae*, те његова титула гласи: „*Hemericus, Dei gratia, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae Serviaequae rex in perpetuum*“.¹⁰ Своју власт над Србијом наводи и у повељи из следеће године када решава питање цркве Св. Михаила.¹¹ Емерик, дакле, узима наслов краља Србије користећи сукоб међу браћом и с поносом 1202. године истиче да је земљу великог

ва у српским земљама од XI–XIII века, Београд 2016, 248–250.

⁶ Theiner, *Vetera monumenta Slavorum*, 36.

⁷ *Писци средњовековног латинитета*, прир. Д. Синдик, Г. Томовић, Цетиње 1996, 160.

⁸ Ђ. Бубало, *Титуле Вукана Немањића и традиција дукљанског краљевства*, Ђурђеви Ступови и Будимљанска епархија, ур. Б. Тодић, Беране–Београд 2011, 80–84; И. Коматина, *Велико краљевство од прва: крунисање Стефана Немањића и „традиција Дукљанског краљевства“*, *Историјски часопис* 65 (2016) 28–32.

⁹ *Историја српског народа* I, ур. С. Ћирковић, Београд 1981, 266–270 (С. Ћирковић).

¹⁰ Емерик се у повељама до 1202. г. у начелу, титулише као ранији угарски владари: „*Emericus Dei Gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae Ramaeque rex in perpetuum...*“; G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* II, Budaе 1829, 308–310, 324, 326, 329, 363, 373–374, 386–387; VII/5 (Budaе 1841), 149, или само скраћено *Emericus dei gratia Hungariae etc. rex in perpetuum*, Fejér, *Codex diplomaticus* II, 326, 385. Слично, али без навођења једне од земаља (Хрватске) у исправи из 1198, Fejér, *Codex diplomaticus* II, 343–344, или без навођења Раме у повељи из 1200. године: „*Hemericus, Dei gratia, Vngariae, Dalmatiae, Croatiae rex in perpetuum*“, Fejér, *Codex diplomaticus* II, 376. Изостављање неке земље из титуле или скраћивање читаве титуле се најчешће дешава из практичних разлога или нехотимично, ретко из политичких разлога.

У исправи из 1202., се први пут додаје уз пуну титулу и *Bulgariaequae rex*, Fejér, *Codex diplomaticus* II, 391. Наслов краља Србије први пут у пуној титулатури у повељи из 1202: „... *Serviaequae rex...*“, Fejér, *Codex diplomaticus* II, 395. Та повеља је потом делимично инкорпорирана у повељу из 1221, коју је издао краљ Андрија II, Fejér, *Codex diplomaticus* III/1, 316–320. Посебно је значајна повеља краља Емерика из 1197. године којом се Стефану Урсину потврђују и дарују поседи за заслуге у ратовању у време краља Беле III, Fejér, *Codex diplomaticus* II, 304–308, у којој се први пут помиње да је и Србија подложна угарској краљевској власти: *Henricus, Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae Serviaequae rex in perpetuum*, али је она означена као фалсификат.

¹¹ Fejér, *Codex diplomaticus* II, 414.

жупана (Вукана, прим. И. К.) под своју власт *вратио*.¹² Није најјасније на који период угарске власти у Србији Емерик алудира када каже да је „вратио под своју власт“, када се зна да је *de facto* Србија признавала само врховну власт Византијског царства у ранијем периоду. Ипак, може се претпоставити да се алудира на догађаје који су се десили деценију раније, када је дошло до напада на Србију и привременог освајања једног дела њене територије.¹³ Но, без обзира на то што узео наслов *rex Serviae*, управо је Емерик предложио папи да велики жупан Србије (Вукан, прим. И. К.) добије краљевску круну од реченог папе уз очување његове врховне власти.¹⁴ То показује да угарски краљ тиме што уводи Србију у своју краљевску титулу ипак нема стварну власт над њом, за разлику од Хрватске и Далмације које су биле саставни део Угарског краљевства, или пак Босне која је у пуном смислу била под његовом врховном влашћу.¹⁵ И Емериков наследник на престолу краљ Андрија II (1205–1235) је проширио угарску краљевску титулу у другој години своје владавине, 1206. Наиме, он је попут свог старијег брата искористио размирице међу сродницима око престола у Галицији након смрти Романа Мстиславича те је у своју владарску титулу увео Галицију и Волинију.¹⁶

Вукан упркос вољи и подршци тадашњег угарског краља није постао краљ Србије. Папа није послао круну, а Стефан се у току 1204. или 1205. вратио на великожупански престо и у наредном периоду ће учинити све, посебно на пољу брачне дипломатије, како би за себе придобио краљевски венац.¹⁷ До Стефановог крунисања за краља Србије 1217. године угарски краљ Андрија II уредно наводи у оквиру своје краљевске титуле и Србију.

¹² „...quod terram magaiupani ad suum dominum revocasset...” Theiner, *Vetera monumenta Slavorum*, 14. Писмо је датирано петом годином понтификта папе Иноћентија, што подразумева период од 8. јануара 1202. до 8. јануара 1203. године. Ипак, због знатно дужег временског опсега склонији смо претпоставци да је писмо ипак из 1202. године.

¹³ Напад угарске војске на Србију одиграо се 1192/1193. о чему сведочи писмо у коме се цар Исак II жалио папи Целестину III због угарског поступања, *Византијски извори за историју народа Југославије IV* (1971), ур. Г. Острогорски, Ф. Баришић, 249-252; Н. Радојчић, *Промена у српско-маџарским односима крајем XII века*, Глас САН ССХIV (1954) 1820.

¹⁴ О томе сведочи писмо папе Иноћентија III од 15. септембра 1204. године „... ut megaiupanus Servie (!) debitam et devotam apostolice sedi reverentiam et obedientiam exhiberet...regium susciperet diadema...” Theiner, *Vetera monumenta Slavorum*, 34.

¹⁵ Ф. Шишић, *Poviest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića*, Zagreb 1944, 5-8; Н. Клаић, *Povjest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1971, 513-537.

¹⁶ „...rex Galliciae Lodomeriaeque...”, Fejér, *Codex diplomaticus III/1*, 31-32. Угарски краљ је пружио помоћ Ани, удовици покојног кнеза Романа, а њеног малолетног сина Данила узео под заштиту, вероватно зато што се она обратила Андрији II за помоћ. Детаљно о томе Ђ. Харди, „*Rex Ruscie” olim „rex Galliciae”*”, *Истраживања 16* (2005) 249-254. Може се слично претпоставити и да је четири године раније Вукан затражио помоћ од Емерика у рату против Стефана што је за последицу такође имало увођење једне нове земље у угарску краљевску титулу.

¹⁷ И. Коматина, *Ана Дандоло – прва српска краљица?*, *Зборник Матице српске за историју 89* (2014) 7-20.

На основу сачуване грађе јасно је да је то чинио и након што је Стефан постао *rex coronatus*.¹⁸ Ипак, остаје нејасно да ли је угарски краљ сматрао да је Стефанов чин угрозио његова врховна права над Србијом. У изворима има врло мало података који сведоче о потезима угарског краља поводом Стефановог крунисања. Средњовековни писац Доментијан одмах након приче о крунисању Стефана бележи како је наступила „жалост од угарског краља због земље њихова отачаства (Стефанова и Савина, прим И. К.), те да је Стефан послао Саву у Угарску како би „утолио ту бригу“. Читава епизода Савиног одласка у Угарску и дужи боравак у њој „ради исправљења посла“ упркос чињенци да је краљ „чинио много насиље у земљи отачаства његова“, завршава се умирењем угарског краља и Савиним чудом које је допринело мирољубивим односима између Србије и Угарске.¹⁹ Ипак, Доментијан нигде не наводи непосреднији узрок због којег је наступила „жалост угарског краља“. Може се само наслутити да је она наступила због Стефановог крунисања, јер прича о Савином чуду следи том догађају. Међутим, код нешто познијег хагиографа Теодосија изричито се наводи да је угарски краљ напао Стефана јер се крунисао за краља Србије. Наиме, Теодосије у маниру самог жанра свог дела наводи да *ђаво* „подиже на њих (Стефана и Саву, прим И. К.) завист краља угарског због краљевства, пошто пре међу њима није било краља, а сада се поставише и слични њему прогласише“.²⁰ Због тога је угарски краљ, пише даље Теодосије, послао своје великаше да објаве српском краљу „мржњу и рат“. Стефан затим шаље архиепископа Саву ка угарском краљу како би исправио неправду и невољу, тј. спречио сукоб, што је Сава након свог чуда, које описује и Доментијан, и учинио.²¹ Када узмемо у обзир Теодосијев исказ, који је како је познато за свој спис користио Доментијана, као и чињеницу да сâм

¹⁸ Fejér, *Codex diplomaticus* III/1, 76, 78-79, 81-82, 86, 106, 108, 114, 116, 118, 121, 124, 125, 127, 147, 153, 163, 167-169, 176, 194-201, 205, 207, 210, 214, 226, 233, 237, 250, 255, 284-285, 300, 316-317, 322, 324-325, 329, 368, 370, 374, 379, 396, 399, 402-403, 441, 457, 465; III/2, 11, 59-60, 103, 129, 134, 140, 146, 149, 172, 189, 192, 204, 211, 230, 255, 332, 345, 352, 357, 360, 376, 404-406, 421, 465, 468-470, 472, 475-476; V/1, 297, 305.

¹⁹ „и приложи се печаль вѣтъ краља оугрѣскаго в земли вѣтъчѣства ихъ..“, Доментијан, *Житије Св. Саве*, изд. Т. Јовановић, Љ. Јухас Георгиевска 2001, 252–263, смешта читав догађај након крунисања Стефана за краља у Жичи, што је према њему припада 1220. години, детаљно о томе Коматина, *Велико краљевство од прва*, 17-22. Сава је, наводи Доментијан, 256–258, у сред летње жеге успео да уз помоћ молитви призове град како би расхладио вино, те га је након тог чуда угарски краљ с пажњом саслушао и прихватио његове молбе. Такође, тај сусрет угарског краља и Саве никако не треба поистовећивати са сусретом који се догодио 1216. године на граници „Стефанове државе“. Овај потоњи Савин састанак са угарским краљем био је на угарској територији, након што је Сава постао архиепископ, детаљно С. Станојевић, *О нападу угарског краља Андрије II на Србију*, Глас СКА 160 (1934) 109-130.

²⁰ „...ис прѣва же ненавиден добра дѣаволь на зависть къ нима хѣдатан бысть. въздвижебо на не краља оугрѣскаго завистию о краљкѣствѣ, тако прѣжде въ нихъ краљу не быти, поставише се и подобни емоу нарекоше се...“ Теодосије Хиландарац, *Живот Светога Саве*, изд. Ђ. Даничић, прир. Ђ. Трифуновић, Београд 1973, 152.

²¹ Теодосије, 152–161.

Доментијан сусрет Саве и угарског краља помиње одмах након епизоде о крунисању, можемо претпоставити да је *жалост* угарског краља коју помиње Доментијан наступила управо због Стефановог крунисања.²²

Дакле, иако се код Доментијана за разлику од Теодосија не спомиње експлицитно, може се закључити да је у српским средњовековним наративним изворима остало сведочанство о томе да је угарски краљ протестовао због прогласа краљевства, вероватно због тога што је сматрао да су управо његова права повређена. Ипак, до сукоба и војне акције није дошло, захваљујући дипломатској вештини архиепископа Саве, већ само до претње војном силом због Стефановог чина.

Наслов *rex Serviae* у угарској титулатури се односио на читаву територију Србије, а њен синоним је свакако *Rasciae*.²³ Посебно је питање времена када је дошло до негодовања због Стефановог стицања титуле *rex Serviae*, односно посете архиепископа Саве краљу Андрији.²⁴ Та епизода се могла догодити било када између 1219. и 1229. године. Наиме, краљ Андрија II се вратио у своју земљу из Петог крсташког похода крајем 1218. године,²⁵ а у једној повељи из 1229. године је забележено да је дошло до војног окршаја између српске и угарске војске.²⁶ Како је том приликом

²² Станојевић, *О нападу угарског краља*, 120, одбацује могућност да Доментијан мисли да је проглас краљевства изазвао рат, што је сасвим оправдано јер се ни у даљем делу текста не спомиње никакав сукоб. Међутим, он такође сматра да се вести код Доментијана могу свести само на закључак да он говори да је „на Стевана и Саву наишла невоља од угарског краља“, али да то није ни у каквој вези са прогласом краљевства. Што се тиче податка које налазимо код нешто познијег Теодосија за њих С. Станојевић сматра да га је он на основу Доментијановог списка „логички извео“, али да није историјски тачан. Ипак, сматрамо да у је маниру житијних текстова потпуно оправдано да Доментијан за нешто што није била војна акција, већ само претња њоме - протест, користи конструкцију *жалост због њиховог отацтва*, а она је како се види наступила одмах након описа крунисања.

²³ У једној повељи из 1229. године помиње се да је један угарски великаш награђен за учествовање „in expeditione Rascie“, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* III, ed. T. Smičiklas, Zagrabiae 1905, 318.

²⁴ Хагиографи Доментијан и Теодосије протест смештају након крунисања у Жичи тј. после 1220. године односно после стицања аутокефалности српске цркве, детаљније уп. Коматина, *Велико краљевство од прва*, 17-18. Такође, иако не спомињу име угарског краља јасно је да је у питању Андрија II (1205-1235). Станојевић, *О нападу угарског краља*, 122, сматра да управо неспомињање имена краља умањује историјску вредност самих догађаја и показује колико су хагиографи били „непотпуно обавештени“. Ипак, доста је примера који показују, да неспомињање имена историјске личности, или пак погрешног навођење имена личности, као што је то био случај у поменутих житијима када су животописци излагали догађаје о стицању аутокефалности, не оспорава историјску чињеницу да се то заиста догодило.

²⁵ Хагиографи истичу да је Сава био архиепископ када се упутио у посету угарском краљу. Како се краљ Андрија из крсташког похода вратио у другој половини 1218. а Сава из Никеје у Србију најраније почетком 1219. године, Коматина, *Црква и држава*, 279-282, њихов сусрет се могао догодити тек након тога. Краљ Андрија II је напустио Јерусалимско краљевство почетком јануара 1218, *A history of the Crusades* II, ed. K. M. Setton, Madison-Milwaukee-London 1969, 393-394; J. R. Sweeney, *Innocent III, Hungary and Bulgarian Coronation*, *Church History* 42 (1973) 320-334.

²⁶ Станојевић, *О нападу угарског краља*, 122-130; *Codex diplomaticus regni Cro-*

дошло до сукоба у ком је краљ Андрија чак и лично учествовао,²⁷ остаје свакако да је сусрет угарског краља и Саве био пре њега, а после 1218. године.

У последњој деценији Андријине владе, иако доста исцрпљено, угарско краљевство све више ојачава и уређује своју јужну границу. Тада питање мираза угарске принцезе и некадашње византијске царице Маргарите добија своје коначне обресе,²⁸ а у вези с њеним поседима потиче и први податак о непосредној угарској власти у Мачви, званој „Онострани Срем“, из 1229. године.²⁹ За време краља Беле IV (1235–1270) који је такође уредно у своју титулу бележио да је и *rex Serviae*,³⁰ на том простору је формирано војводство његовог зета Ростислава Михаиловића које је обухватало Мачву, а од 1254. до 1272. и Браничево.³¹ Нема сумње, Мачва је била брана, али и полазна тачка, од и ка суседима: Босни, Србији и Бугарској. Управо се за 1253/1254. везује и „погодба“, нека врста вазалства између краља Беле IV и српског краља Уроша, јер је Србији претила опасност од вишеструког савезништва који су чинили Дубровик,

ataiae, Dalmatiae et Slavoniae III, 318.

²⁷ Разлог за ратовање Срба и Угара вероватно нешто мало пре 1229. године треба тражити у другим политичким околностима, а не у прогласу краљевства, јер тада није дошло до директног војног сукоба.

²⁸ Краљ Бела III је вратио подручје Београда и Браничево 1186. године византијском цару Исаку II, као мираз уз своју кћер Маргариту. Краљ Емерик, полажући право на „земљу коју је његов отац дао његовој сестри, цариградској царици у мираз“, напао је Бугаре „на реци Морави“, и освојио „пет бугарских епископија“, Theiner, *Vetera monumenta Slavorum*, 30, 36, међу њима свакако и Београд и Браничево, али је граница ипак остала на Дунаву. Један податак из 1217. године сведочи о томе да је Браничево тада припадало Угрима, Ј. Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, Београд 1967, 58–59, нап. 100, да би 1230. године бугарски цар Јован Асен II (1218–1241) у својој повели Дубровчанима поменуо и Београд и Браничево као бугарске градове, Д. Живоиновић, *Хоризма бугарског цара Јована Асена II Дубровнику*, Иницијал 1 (2013) 233. Међутим, већ 1232. године оба града су у угарским рукама, а папа Гргур IX пише угарским епископима да, ако се „бугарски епископи Београда и Браничево“ не преобрате у римски обред, њихове епархије треба да припадну новооснованој Сремској епископији, А. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia* I, Romae 1859, 103–104; Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, 59; Bubalo Ђ., Mitrović K., Radić R., *Jurisdikcija Katoličke crkve u Sremu*, Beograd 2010, 55–56.

²⁹ Папа Гргур IX у писму капелану Егидију из 1229. године пише како је Маргарита „сестра краља Угарске стекла неку земљу (acquisivit quandam terram), која се зове „Онострани Срем“, због неког дела Угарске који се назива „Овоострани Срем“, и реченом земљом се влада на вољу и располагање речене краљеве сестре, Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam*, 88.

³⁰ Fejér, *Codex diplomaticus*, IV/1 (1829) 21, 131, 194, 246, 252, 275, 308, 401; IV/2, 11, 31, 59, 95, 171, 235, 287–288, 429, 449, 485; IV/3, 9, 33, 100; IV/3, 183; V/1, 309; V/2, 248; VII/1, 260, 343, 354.

³¹ Од 1272. до 1273. постојала је посебна Бановина Браничево и Кучево, М. Динић, *Браничево у средњем веку*, Српске земље у средњем веку, прир. С. Ћирковић, Београд 1978, 95–96; Ђ. Харди, *О Мачви средином XIII века*, Споменица Историјског Архива Срем 10 (2011) 38–41, између осталог показује како у изворима нема помена да је Мачва била бановина у време Ростислава Михаиловића.

Бугарска, хумски кнез Радослав и Угарска.³² С. Станојевић сматра да је Урош услед таквих околности „приклонио главу, бар пред најјачим и најопаснијим непријатељем“, а то је Угарска.³³ Ипак, остаје недоумица око чињенице да се жупан Радослав, „верни клетвеник угарском краљу“ обавезао Дубровнику да ће ратовати против краља Уроша,³⁴ за кога се пак претпоставља да је тада такође био вазал краља Беле IV. Та нелогичност се објашњава тиме да су такви догађаји могући у средњем веку у вазалним односима или да је вазални однос између краља Уроша и угарског краља Беле IV наступио након заклетеве хумског кнеза краљу Бели IV, што је мало вероватно.³⁵ Иако немамо непосредне доказе о томе да је краљ Урош у *том периоду* постао вазал угарског краља, остаје отворено питање о односу краља Уроша и краља Беле IV посебно ако се има у виду да су и 1260. године одреди краља Уроша учествовали у војној акцији коју је угарски краљ предузео против чешког краља Пшемисла II Отокара.³⁶ Угарски краљ јесте себе сматрао за *rex Serviae*, али је очигледан вазални однос краља Уроша према њему несумњиво био заснован на непосреднијим догађајима. Тешко је рећи да ли је до њега дошло 1253/1254. године или неку годину раније или касније и да ли је неку везу са тим имала краљева женидба са Јеленом, „од царскога племена, од фрушкога рода“.³⁷ Према томе, када и како је дошло до успостављања вазалних обавеза краља Србије према краљу Угарске остаје непознато.

Осим што су одреди краља Уроша I учествовали у рату за аустријско наслеђе против чешког краља, спомиње се и да је сам краљ Урош присуствовао 1264. године венчању Беле, млађег сина краља Беле IV.³⁸ Међутим, већ 1268. године, како сведочи један документ, мирољубиви односи између два краља су прекинути.³⁹ Наиме, те или можда претходне године краљ Урош је напао Мачву, којом је управљао унук Беле IV, Бела, син Ростислава Михаиловића. У документу се краљ Бела титулише као

³² С. Станојевић, *Догађаји из 1253. и 1254. године*, Глас СКА 164 (1935) 194-195.

³³ Станојевић, *Догађаји*, 195.

³⁴ *Зборник средњовековних ћириличних повеља и писама Србије, Босне и Дубровника I* (1186-1321), прир. В. Мошин, С. Ћирковић, Д. Синдик, Београд 2011, 207-209.

³⁵ Претпоставку о томе да је вазални однос између Уроша и Беле наступио након уговора између кнеза Радослава и Дубровчана, а у коме се он представио као „клетвеник угарског краља“ би била оправдана уколико би писмо краља Беле IV у коме се он жали на јеретике у Босни папи Иноћентију IV, иначе недатирано, било написано 1254. године. У том случају би се подразумевала два угарска похода на Босну, о чему нема података, Станојевић, *Догађаји*, 196-198.

³⁶ *Annales Otocariani a. 1258-1274 (Cosmae Chronica Voemorum)*, ed. R. Köepke, MGH SS IX, Hannoverae 1851, 185; К. Жиречек, *Историја Срба I*, Београд 1952, 182.

³⁷ У литератури постоји теза о томе да је краљица Јелена била родбински повезана са угарском краљевском породицом. Наиме, према Мак Данијелу Јелена је била ћерка угарског племића Јована Анђела, те она потиче из рода Анђела, а не Анжујаца, G. McDaniel, *On Hungarian-Serbian Relations in the Thirteenth Century: John Angelos and queen Jelena*, Ungarn-Jahrbuch 12 (1982-1983) 43-50.

³⁸ *Историја српског народа I*, 352; Жиречек, *Историја Срба I*, 182 нап.110.

³⁹ Nagy J., *Codex diplomaticus partius Hungaricus VIII*, 96-97.

rex Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Gallicie Cumanieque, али се и краљ Урош ословљава са rex Servie, који се „из охолости уздигао, не само да је јурисдикцију нашу одбацио, већ је смело напао границу нашег краљевства, пљачкајући уништавао, многе губитке нанео...“.⁴⁰ Због таквог поступања краљ је послао одред под заповедништвом пожунског жупана Стефана, дошло је до борбе, услед које Урош не само да се потчинио угарској власти, већ је са својим првацима заробљен, а у знак тријумфа краљеве заставе су однете у Будим.⁴¹ Да су борбе у Мачви биле већих размера сведочи и акт из 1269. године у коме се спомиње да је Михаило Чака предводио одред у коме су заробљени зет краља Уроша и син његовог ризничара.⁴² Претпоставала се да је краљ Урош морао да плати велики откуп, те да је након пораза у Мачви обновио вазалне обавезе према угарском краљу.⁴³

Након смрти краља Беле, потписан је мир између новог краља Стефана V и чешког краља Пшемисла Отокара у јулу 1271. године. Два краља су свој споразум потврдила уз позивање на велики број сведока, владара и првака из водећих европских кућа. Краљ Стефан се титулисао као rex Ungariae illustris, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Seruiae, Galliciae, Lodomeriae, Comaniae, Bulgariae, totiusque ducatus Sclavoniae“, а мир се односио и на сва та „наша краљевства“, са свим њиховим „обележјима, различитостима и међама древним, како су наши прародитељи и претходници краљеви Угарске, све до времена живота господина Беле, славне успомене оца нашег, поседовали и држали“.⁴⁴ Дакле, и тог пута се истиче старина власти над Србијом и осталим земљама које су Угри додавали у свој краљевски наслов. Ипак, када краљ Стефан V у своје име наводи да речени мир са његове стране укључује „изврсну господу“, уз на пример краља Француске Филипа III, Михаила VIII Палеолога, византијског цара, наводи и „regem Serviae et Stephanum filium eius, младог краља Србије, нашег зета“. Дакле, уредно наводи краљевину Србију у својој титулатури, али исто тако *краља Србије* као и Урошевог сина, младог краља, свог зета Драгутина, сматра за excellentes dominos као и друге самосталне европске владаре.⁴⁵

⁴⁰ *Codex diplomaticus partius VIII*, 97.

⁴¹ „...et in signum triumphi vexillum eiusdem Vros regis ante aulam nostre maiestatis erectum exhibuit et ostendit...“, *Codex diplomaticus partius VIII*, 97.

⁴² Fejér, *Codex diplomaticus*, IV/3, 490–492; У повељи краља Стефана V из 1270. године, Fejér, *Codex diplomaticus V/1*, 24–25, исте заслуге у борбама у Мачви се приписују и Михаиловом брату, Доминику Чаки; О борбама у Мачви сведоче и две повеље: прва из 1271. и друга из 1272. године: *Zala vármegye története*, Oklevéltár 1. (1024–1363), edd. Nagy I. Véghely D. et Nagy Gy., Budapest 1886, 57–60; Fejér, *Codex diplomaticus V/1*, 238, детаљно о томе: М. Динић, *О угарском ропству краља Уроша I*, ИЧ 1 (1948) 30–36.

⁴³ *Историја српског народа I*, 352.

⁴⁴ Fejér, *Codex diplomaticus V/1*, 113–129.

⁴⁵ Fejér, *Codex diplomaticus V/1*, 126. Та повеља је прво сведочанство о успостављању брака између ћерке Стефана V и сина српског краља Уроша, Драгутина. Да ли је он успостављен који месец или годину раније није најјасније, *Историја српског народа I*, 352. С. Ћирковић, *Земља Мачва и град Мачва*, Прилози за КИФ 74, св. 1-4 (2008) 5-6.

После збацивања Уроша са престола краљ Драгутин је владао Србијом шест година, а након споразума у Дежеву 1282. г. задржао је делове централне Србије, тј. Руднички крај, Ариље и крај око Лима. Две године касније од своје таште, угарске краљице Јелисавете добија на управу Мачву, Београд и североисточну Босну.⁴⁶ Драгутин се у изворима назива и сремским краљем, јер су наведене области изузев североисточне Босне називане Сремом, односно из угарске перспективе „оностраним Сремом“.⁴⁷ Но, иако су Срби називали Драгутина сремским краљем, он је од стране Угара називан „rex Serviae“.⁴⁸ М. Динић, сматра да објашњење за такав назив у угарској изворној грађи треба тражити у чињеници да су српске земље имале у то време два назива: *Рашка* и *Србија*, при чему је прво резервисано за Милутинову, а друго за Драгутинову територију, јер такву разлику праве савремени извори.⁴⁹ Такав став поткрепљује и чувени спис *Опис источне Европе* (Anonymi descriptio Europae orientalis) чије вести потичу из 1308. године.⁵⁰ Будући да и угарске повеље у којима се он тако ословљава потичу из прве деценије XIV века, из времена владе Карла I Роберта (1301-1342) поставља се питање да ли су и Карлови претходници називали Драгутина „краљем Србије“.⁵¹ Могуће је да га последњи Арпадовићи Ладислав IV и Андрија III нису ословљавали као краља Србије, уколико се Драгутин одрекао краљевске титуле 1282. године,⁵² а да су Угри почели поново да му признају титулу од времена почетка грађанског рата са Милутином, дакле 1301. године. Међутим, уколико се Драгутин одрекао краљевске титуле тек након завршетка грађанског рата

⁴⁶ М. Динић, *Област краља Драгутина после Дежева*, Српске земље у средњем веку, прир. С. Ћирковић, Београд 1978, 123-147; А. Krstić, *The rival and the vassal of Charles Robert of Anjou: king Vladislav II Nemanjić*, Banatica 26-2 (2016) 37 са старијом литературом.

⁴⁷ Динић, *Област краља Драгутина*, 140; *Историја српског народа* I, 441-441 (Љ. Максимовић).

⁴⁸ „...dum Stephanus rex Servie partes regni nostro Hungarie, scilicet Syrmiam...” Kristo Gy., *Anjou-kori Oklevéltár. Dokumenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia*, II (1306-1310), Budapest-Szeged 1992, 112, № 247 (перест). Krstić, *The rival and the vassal*, 43, нап. 40, први је указао на садржај повеље која се чува у Словачком народном архиву у Братислави; *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* VIII, ed. T. Smičiklas, Zagrabiae 1910, 259-260.

⁴⁹ Детаљно о томе М. Динић, *Стефан Драгутин „rex Serviae“*, Гласник ИДНС 4 (1931) 436-437.

⁵⁰ *Anonymi descriptio Europae orientalis*, edd. T. Živković, V. Petrović, A. Uzelac, Beograd 2013, 119-128.

⁵¹ Сви угарски краљеви су и даље после смрти Беле IV до Карла I Роберта уредно уносили Србију у своју краљевску титулу, уп. на пример за Карла Роберта: „...Karolus dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Seruie, Gallicie, Lodomerie, Comanie Bulgarieque Rex princeps...“, I. Nagy, I. Páur, K. Ráth, D. Véghely, Hazai okmánytár. *Codex diplomaticus partius* II, (Győr 1865) 31, 34-35, 42, 51, 57.

⁵² Многи историографи склони су тези да се Драгутин званично одрекао краљевске титуле 1282. године, Динић, *Однос краља Милутина и Драгутина*, 123-145; *Историја српског народа* I, 438-439 (Максимовић); С. Ћирковић, *Краљ Стефан Драгутин*, Рачански зборник 3 (1998) 11. Krstić, *The rival and the vassal*, 37, нап. 13.

1312. године то би значило да су му краљевску титулу једнако признавали и последњи Арпадовићи и Карло Роберт.⁵³ Карло Роберт га је ословљавао са „rex Serviae” у акту из 1307. године, у коме се описују борбе између трупа лојалних угарском краљу на челу са Чаком и српског краља, а које су отпочеле због упада Драгутина на угарску територију, тј. „овострани Срем“.⁵⁴ Управо нам та вест омогућава да схватимо и шта представља Драгутиново „regnum Serviae” из угарске перспективе. У повељи из 1307, али и доцнијој из 1310. године, наводи се како је краљ Драгутин нападао „partes regni nostri”, а под којима се подразумева Срем.⁵⁵ Дакле, Мачва, тј. онострани Срем је чинио Драгутиново regnum Serviae, а следећи Анонима може се у његов оквир додати и Београд, делови Босне – Усора и Соли, и Браничево.⁵⁶ Из угарских повеља не знамо како су угарски краљеви ословљавали Драгутина након 1314. када се он у српским изворима спомиње као „прежде бивши краљ“.⁵⁷ Непознато је и како су се Угри обраћали његовом наследнику Владиславу II, мада се верује да је он завладао очевим областима највероватније услед споразума са угарским краљем.⁵⁸

Међутим, након што је краљ Милутин убрзо присвојио Владислављеве територије дошло је и до сукоба са Угрима.⁵⁹ Угри су тада освојили и завладали тврђавама Мачвом и Колубаром. Краља Милутина приликом тих сукоба 1317. и 1319. Угри уредно ословљавају са „Vrosius rex Servie“.⁶⁰ Српски краљ је највероватније између ова два угарска напада

⁵³ С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића*, Београд 1997, 118-128, сматра да је Драгутин задржао краљевску титулу до 1312.

⁵⁴ Krstić, *The rival and the vassal*, 42-43, је показао да повод сукоба између Драгутина и Угара није било склапање савеза између трансилванијског војводе Ладислава Кана и српског краља из 1308. године и да је до отворених борби између Угара и Срба дошло током октобра 1307. године, а не у касно пролеће 1309., како се обично узима.

⁵⁵ Krstić, *The rival and the vassal*, 43, нап. 40. У повељи из 1310. године се наводи да је присталица краља Драгутина ратовао у partes regni nostri de Sirmia, тј. у Срему, „Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae VIII, ed. T. Smičiklas, Zagrabiae 1910, 260.

⁵⁶ *Anonymi descriptio Europae orientalis*, 122, нап. CXXX.

⁵⁷ *Зборник*, 471.Љ. Харди, *Да ли је у Митровици 1314. године дошло до сусрета „сремског краља“ Драгутина и угарског краља Карла Роберта?*, Споменица Историјског архива Срем 6 (2007) 100-111, прилаже аргументе који би могли да сведоче у прилог обнављања мирољубивих односа између Карла Роберта и Драгутина, будући да је угарски краљ боравио у Митровици 4. фебруара 1314. године. Међутим, повеља из које се види да је Карло Роберт прешао у српску земљу не тиче се непосредно српско-угарских односа, тако да се „сремски краљ“ Драгутин ни не спомиње.

⁵⁸ С. Ћирковић, *Београд под краљем Душаном*, *Зборник ИМС* 17-18 (1981) 42; Krstić, *The rival and the vassal*, 47.

⁵⁹ О сукобима Милутина и Угара током друге деценије XIV века в. Ћирковић, *Београд под краљем Душаном*, 38-43; Ђ. Hardi, *Drugeti. Povest o usponu i padu poro-dice pratilaca anžujskih kraljeva*, Novi Sad 2012, 127-131, детаљно описује походе краља Карла Роберта преко Саве 1317. и 1319. године; Krstić, *The rival and the vassal*, 48.

⁶⁰ Fejér, *Codex diplomaticus VIII/2*, 199-202, 207-209; *Anjoukori okmánytár* II, ed.

предузимао походе на угарске територије, о којима сведоче и познији акти из 1322. и 1329. године, у којима се Милутин назива *Vrosius quondam rex Rascie* односно *rex Rasciae scismaticus*.⁶¹ Из тога јасно следи да је у случају краља Милутина за Угре *regnum Serviae* исто што и *regnum Rasciae*. Такође, из наведених повеља се види и да угарски краљеви праве јасну разлику између *regnum*-а српских краљева и *regnum nostrum*, тј. Угарске. Градови Мачва и Колубара спадају у *regnum Serviae*, да би Мачва након што је освојена од стране Угара постала *castrum nostrum*, док је у том тренутку још увек неосвојена Колубара и даље била *castrum Urosii regis Serviae*.⁶² Дакле, угарски краљеви су и Драгутиново *regnum Serviae* и Милутиново *regnum Serviae/Rasciae* доживљавали као посебну и независну државу, чак и без обзира на то што су у питању биле и територије које су, попут Мачве, раније припадале Угарској, те нису на њих истицали претензије темељене на титули „краља Србије“ из своје краљевске титулатуре.

Борбе између Угара и Срба су се водиле и у време краља Стефана Дечанског, на реци Обни код Ваљева, а том приликом се у угарским изворима поново за северне делове тадашње Србије користи њен синоним Рашка.⁶³ До нових угарско-српских борби дошло је већ у првим годинама владе краља Душана. Угарски напад из 1335. године је био силовит, али је Душан одговорио истом мером и можда том приликом запосео и Београд, који је поново доспео у руке Угара не пре 1339. године.⁶⁴ Сем тога постоје познија сведочанста да су вероватно у исто време Срби опустошили области Мачве и Срема. Ипак готово је извесно да је граница између Србије и Угарске остала непромењена.⁶⁵

Борбе су настављене сигурно пре 1345. године, јер се у повељи из те године истиче да је тадашњи бан Мачве Доминик Остфи, ратовао против непријатеља из Рашке.⁶⁶ Он је у тим походима био врло успешан о чему

I. Nagy, Budapest, 1881, 93, 128-129.

⁶¹ Györfly G., *Adatok a románok XIII. századi történetéhez és a román állam kezdetéhez*, *Történelmi szemle* (1964) 3-4, 548-549, 551-552. Захваљујемо се др Александру Узелцу јер нам је указао на те две исправе, посебно на чињеницу да се у исправи из 1329. године под краљем шизматиком подразумева почивши краљ Милутин.

⁶² Fejér, *Codex diplomaticus* VIII/5, 159-160; *Anjoukori okmánytár* II, 93, 128-129.

⁶³ „...contra Schismaticos versus Rasciam validum...”, Wertner, *Adalékok a XIV századbeli magyar világi archonológiához*, *Történelmi tár* 8 (1907) 23; „...noster versus partes Rasciae contra Vrosium...” Fejér, *Codex diplomaticus* IX/1, 85-90; Ђирковић, *Београд*, 43-44.

⁶⁴ *Codex diplomaticus* VIII/4, 143. П. Марковић, *Одношају између Србије и Угарске (1331-1335)*, *Летопис Матице српске* 221 (1903) 16-20; Ђирковић, *Београд под краљем Душаном*, 44-45; В. Stojkovski, М. Ivanović, *Reka Sava kao granica između Srbije i Ugarske u srednjem veku*, Rijeka Sava u povjesti: zbornik radova znanstvenog skupa održanog u Slavonskom Brodu 18-19. listopada 2013. – Slavonski Brod : Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2015, 86-89, nap.65; М. Ivanović, N. Isailović, *The Danube in Serbian-Hungarian Relations in the 14th and 15th Centuries*, u: *Tibiscum, Serie nouă, Istorie - Arheologie* 5 (2015) 377-378.

⁶⁵ I.Nagy, I. Páur, K. Ráth, D.Véghely, *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius* II, (Győr 1865) 88; Stojkovski, Ivanović, *Reka Sava*, 88-89, nap. 72.

⁶⁶ *Codex diplomaticus patrius* II, 83.

сведочи нешто познији акт из 1351. године, а слабост цара Душана може се приписати његовој заокупљености ратом са Византијом.⁶⁷ Том приликом се краљ Душан титулише као rex Rascye, свакако у значењу rex Serviae, а и краљ Лајош се титулише као *краљ Србије*, свакако номинално.⁶⁸ Након што је краљ Душан узео царску круну односи између Срба и Угара постали су мирољубиви. Негде после јула 1346.⁶⁹ дошло је и до састанка између краља Лајоша и цара Душана. Иако дубровачки историчар Мавро Орбин тај састанак ставља у други временски оквир нема сумње да он у свом делу говори управо о том догађају. Наиме, Орбин пише да су се цар и краљ састали негде на обали Дунава, али како разговори нису текли по плану, преговоре су препустили својим поклицарима. Сем тога, бележи се и да је краљ Лајош тражио од Душана четири ствари: „да прихвати католичку веру и буде покоран римској цркви“, затим „да му уступи некадашње земље краља Стефана, које је желео да припоји угарској круни“, „да га призна за свог старешину и да му буде покоран и веран“ и да му „да за таоца свог сина Уроша“.⁷⁰ Иако нема савремених сведочанстава о стварима о којима су владари преговарали, нема сумње да је Орбин у време када је састављао свој спис могао дознати податке из њему доступних извора, те ако није дословно инкорпорирао неки акт свакако је донео дух и историјску нит тих догађаја. Из тих вести између осталог можемо закључити да је Лајош тражио од Душана не само да му уступи земље почившег краља Драгутина, већ да призна вазални положај и вероватно као потврду тога пошаље за таоца свог сина Уроша. Тај захтев краљ није само темељио на успешном ратовању против Срба у то време, него је сматрао да му Србија припада по древном праву угарских краљева. Те захтеве је како преноси Орбин цар Душан „поносан какав је био“ одбацио.⁷¹ Да ли је краљ своје древно право хтео да истакне и оживи потакнут, односно узнемирен Душановим узимањем царске круне? Да ли су ти захтеви били беспомоћни вид протеста против ње? Зна се да Угри нису признавали Душанову царску титулу, јер је она подразумевала и виши ранг у хијерархији држава у односу на њих. Такав поступак краља Лајоша, односно протест у виду захтева је и разумљив, нарочито ако се има у виду да се Угарска није лако помирила ни

⁶⁷ „...idem Dominicus Banus, rabiem perseveritatis ipsius Regis Rascye seismatici in ehristianos sevientem in tantum edomavit ut non solum confines regni nostri depopulatos restauraret et populorum multitudine decoraret, verum eciam in confinibus regni predicti Regis Rascye devastaciones, depredaciones provinciarum occupaciones et Castrorum expugnaciones....“, *Codex diplomaticus patrius* II, (Győr, 1865) 88 cf. 83. Марковић, *Одношају између Србије и Угарске*, 25-32.

⁶⁸ „...Lodovicus dei gracia Hungarie, Iherosolomie, Sicilie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie, Cumanie Bulgarieque Rex princeps....“, како у том....“, *Codex diplomaticus patrius* II, 8, тако и у другим документима, *ibidem*, 90, 109.

⁶⁹ Документ од 29. јула 1346. који говори о томе да су Млечани инсистирали код српског владара да се заузме и за њих приликом састанка са угарским краљем, Ljubić Š., *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike* II, Zagreb 1870, 365–366, сведочи да су се српски и угарски владар састали вероватно мало после тога.

⁷⁰ М. Орбин, *Краљевство Словена*, прев. З. Шундрица, Београд 1968, 36–37.

⁷¹ Орбин, *Краљевство Словена*, 37.

са чињеницом да је Србија стекла ранг краљевства.⁷² Ако Орбинове вести заиста преносе протест угарског краља, онда он ни тог пута као ни у време краља Андрије II није променио чињенично стање.

Након свега осам година мира бележе се нови сукоби угарске и српске војске око Београда и Рудника 1354, а мир је закључен наредне године без промене граница на Сави и Дунаву.⁷³ Краљ Лајош током 1356. године пише папи како ће кренути против краљевства по имену Рашка, сада већ на челу са младим царем Урошем, али ипак до сукоба није дошло, чини се и због савеза између Србије и Венеције који је склопљен у то време.⁷⁴ Када је Дубровник дошао под врховну власт Угарске 1358. године, краљ Лајош тражи од Дубровчана да су „ако их од речених краља Рашке, бана Босне или којих год других будемо могли да одбранимо, плаћање оних две хиљаде и пет стотина краљу Рашке и других пет стотина бану Босне... нама и нашим наследницима дужни плаћати.“⁷⁵ Дакле, јавља се негодовање што Дубровник исплаћује данак Србији, а не свом сизерену Угарској. Поново су се борбе између угарске и српске војске водиле током 1359. године, што је уједно био и последњи напад из времена цара Уроша.⁷⁶

Пропаст Српског царства занимљиво није изазвала велике промене у српско-угарским односима.⁷⁷ Тек од времена уздизања кнеза Лазара Хребељановића односи постају сложенији. Наиме, према сведочењу Мавра Орбина кнез Лазар се у једном тренутку обратио за помоћ краљу Лајошу за борбу против жупана Николе Алтомановића. Тај поступак сврстао га је међу вазале краља Лајоша, о чему сведочи и једна повеља из времена краља Жигмунда.⁷⁸ Однос краља Лајоша према Србији тог времена можда се најбоље огледа кроз његов однос према крунисању бана Твртка за краља „Србљем, Босни и Поморју и Западним странама“ 1377. године.⁷⁹ Наиме, краљ Лајош је признао нову титулу свом вазалу бану Босне, односно уздизање на виши хијерахијски ранг како видимо без икаквог протестовања. Није био такав случај када је Србија постала краљевина, а потом и царевина. Сем тога пада у очи да Лајош не протестује против уздизања Босне у ранг краљевине, али му очигледно не смета ни то што је босански владар узео титулу српског краља, на коју је сам као угарски краљ полагао право. Разлог није био само тај што је Босна била

⁷² М. Динић, *Душанова царска титула у очима савременика*, Зборник у част шесте стогодишњице Душановог законика, Београд 1951, 108-109.

⁷³ Stojkovski, Ivanović, *Reka Sava*, 91-93, са старијом литературом.

⁷⁴ *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* XII, ed. T. Smičiklas, Zagrabiae 1910, 320; Theiner, *Vetera monumenta Slavorum*, 216; Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, 77.

⁷⁵ Ј. Радоњић, *Дубровачка акта и повеље I*, Београд 1934, 89, 92.

⁷⁶ Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, 77-78; Stojkovski, Ivanović, *Reka Sava*, 93-94.

⁷⁷ Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, 77-79; Stojkovski, Ivanović, *Reka Sava*, 94.

⁷⁸ Stojkovski, Ivanović, *Reka Sava*, 95, нар. 127.

⁷⁹ С. Ћирковић, *Сугуби венац. Прилог историји краљевства у Босни*, Работници, војници, духовници, прир. В. Ђокић, Београд 1997, 287.

у вишевековном вазалном положају према Угарској, већ, како је приметио С. Ћирковић, „са гледишта Анжујаца је чак било боље имати као српског краља непосредног и лојалног вазала него упорног противника какав је био у своје време Душан“.⁸⁰ После смрти краља Лајоша, а од времена краља Жигмунда мења се и однос према краљевској титули у Босни. Такође, тада је дошло до промена и у српско-угарским односима проузрокованих превирањима у борби око угарског престола.⁸¹

Након битке на Косову, већ с јесени 1389. године отпочео је низ вишегодишњих напада на Србију. Историографи су понудили више објашњења чиме су такви потези Угара изазвани. Наиме, истиче се да се Србија окренула Османском царству након Косова, те да је Жигмунд искористио своје феудално право да поврати поседе свог вазала Лазара.⁸² Међутим, Ђ. Харди изнова проматрајући синтагме које се често јављају у повељама краља Жигмунда при нападу на Србију, где се за Србију редовно истиче да је „regnum nostrum Serviae“, односно „regnum nostrum Rasciae“, те да су одређена утврђења у границама српске земље заправо за Угре „castrum nostrum“ и да „сениорско-вазалски“ (Жигмунда и Лазара) односи увек имају упориште у одређеним поседима, што приликом тих напада није био случај, нуди ново, убедљиво тумачење тих догађаја. Наиме, Ђ. Харди сматра да разлог за такве Жигмундове акције лежи у даљој прошлости, тј. да Жигмунд своју врховну власт над Србијом, на територију поморавске Србије, темељи на старом праву мираза ћерке Беле III, или, што се чини убедљивијим, од тренутка када је Србија ушла у угарску краљевску титулу, дакле од 1202. године.⁸³ Краљ Жигмунд, дакле, поново оживљава и почиње да то старо, формално право користи у стварне политичке сврхе.

Тек након 1402. године долази до нове етапе српско-угарских односа. Приснији однос Србије и Угарске с почетка XV века условиле су нове политичке околности, пре свега пораз Османлија у бици код Ангоре, али и чињеница да српски владар није више краљ већ деспот. Та чињеница, уз околност да је нови српски владар признао угарског краља за свог сизерена, условила је да је угарски краљ коначно могао да у пуном смислу искористи права која је баштинио на основу титуле краља Србије у својој титулатури. То право је угарски краљ Жигмунд успео да потврди без обзира на будуће промене на српском престолу, те не чуди што на самом почетку уговора у Тати из 1426. године истиче древно право своје круне на српско краљевство: „краљевина Рашка је са свим својим правима и припадностима потчињена била и јесте нама и нашој светој круни

⁸⁰ Ћирковић, *Сугуби венац*, 293.

⁸¹ Stojkovski, Ivanović, *Reka Sava*, 96–97; Ivanović, Isailović, *Danube*, 379–380.

⁸² П. Рокаи, *Краљ Жигмунд и Угарска према Србији после Косовске битке*, Глас САНУ 378, Одељење историјских наука 9, 145–150; Б. Стојковски, *Српско-угарске везе 1389–1402*, Кнегиња Милица–монахиња Јевгенија и њено доба, Трстеник 2014, 41–42; Ђ. Харди, *Прилог расправи о угарском нападу на Србију после Косовске битке*, Кнегиња Милица–монахиња Јевгенија и њено доба, Трстеник 2014, 88–89.

⁸³ Харди, *Прилог расправи о угарском нападу на Србију*, 89.

и правно је својина нашег величанства, свете круне и речене краљевине Угарске *свагда и од старина краљевини наших предака непосредно је припадала*, па и данас припада“.⁸⁴

Ивана Коматина

(Institute of History, Belgrade)

REX SERVIAE IN THE HUNGARIAN ROYAL TITLE FROM 1202 TO 1402.

Medieval rulers, regardless of their power, prestige and power or state, always had a special ambition and respect for the title *rex*. Such an attitude towards the royal crown also had the Serbian rulers. First among the Serbs who had received the royal wreath from the Roman Pope was Michael Vojislavljević, before 1078. However, latter Serbian rulers from family of Nemanjić initially wore the title of great župan.

At the beginning of the 13th century, in 1202, Hungarian king Emeric took advantage of the conflict between Stephen and Vukan to introduce Serbia into his already rich royal title as *regnum Serviae*. When Stephen Nemanjić was crowned King of Serbia, in 1217, the new Hungarian ruler Andrew protested, which is indirectly sustained by the hagiographer Teodosije and directly by the hagiographer Domentijan. However, armed conflict did not occur, so as sources testify Stephen kept his crown, but the Hungarian rulers retained in their royal title *regnum Serviae*, which meant the same as *regnum Rasciae*, despite the fact that Kingdom of Serbia was recognized by other foreign countries. Attitude of the Hungarian kings towards the Kingdom of Serbia has not changed even during the reigns of Stephen's successors, except at the time of king Uroš, when there occurs closer, vassal relationship, for which it is unclear when and how was made official. At one point, king Uroš rebelled against his suzerain, but to no avail. Soon after that relations were smoothed, and maybe as a result of the new circumstances family ties were established through marriage between Uroš's son Dragutin and granddaughter of the then Hungarian king Bela IV. However, the ruler of Hungary was still aware that he had only nominal rights over *regnum Serviae* as it was testified by the document from 1271 which shows that the Serbian king and his son were considered as sovereign rulers.

In times of Serbian kings Dragutin and Milutin it can be seen a different attitude of Hungary towards Serbia. Namely, only documents from later period are preserved and show us that Dragutin's *regnum Serviae* included the areas south of the Sava to Belgrade and Mačva, but there are no documents which show the right of the Hungarians to the entire kingdom of Serbia during his rule. Since the time of king Milutin, *regnum Serviae* means the entire territory of Serbia i.e. *regnum Rasciae*, as can be seen in the documents from the time of king Stephen of Dečani and Stephen Dušan. After the ascension of emperor Dušan, according to the later testimony of a Ragusan historian, Hungarians again remembered their ancient rights to the Kingdom of Serbia, but however, the Serbian emperor ignored the Hungarian remarks. Neither the fall of the Serbian empire did facilitate the Hungarians to achieve practical meaning of their ancient right embodied only in the king's title. Therefore king Louis didn't even protest against his loyal vassal Tvrtko of Bosnia when he took the title „king of the Serbs, Bosnia, Littoral and so on“.

After the battle of Kosovo in 1389 the intensive attacks of Hungary towards Serbia began and the king Sigismund thought that the Kingdom of Serbia belongs to his realm because of the *ancient right*. Therefore, the fact that frequent syntagma in his documents was „*regnum*

⁸⁴ J. Радоњић, *Уговор у Тати 1426. и српско–угарски односи од XIII–XVI века*, Глас СКА 187 (1941) 65–66.

nostrum Serviae“ or „*regnum nostrum Rasciae*“ is not surprising. But after the defeat of the Ottoman Empire at Angora in 1402, Serbian-Hungarian relations changed. Serbian despot Stephen became a vassal of the Hungarian king, and they made a contract in Tata, in 1426, before despot's death, in which the Hungarian king emphasises the ancient right of Hungary to the Kingdom of Serbia, in order to ensure it for the next generations and centuries.